

ПРИЛОЗИ

ЗАНАТЛИЈЕ ОДЈЕВНЕ СТРУКЕ XVIII ВИЈЕКА У ХЕРЦЕГ-НОВОМ

Вијести о занатлијама и занатству у Херцег-Новом и његовом подручју у XVIII вијеку налазе се у фонду Политично-управног млетачког архива у Архиву Херцег-Новог. Садржајно он је у складу са функцијама провидура, главног представника венецијанске власти у Херцег-Новом. Провидур је био на челу комуналне и судске власти, био је потчињен ванредном провидуру у Котору. У архивским књигама и фасциклима недостају многи подаци који су неопходни за истраживања структура заната: уговори о преузимању у рад одређених послова, примања у службу шегрта, споразуми између занатлија истих или разних струка, о заједничком раду, трговини и сл. Другим ријечима, недостају углавном обавјештења о свакодневном раду занатлија која би могла да допринесу добијању цјеловите слике о једном занату или занатству уопште.¹ Међутим, из докумената којима располажемо могуће је сазнати понешто о порјеклу занатлија или њихових породица, породичним односима, некретнинама, дуговањима, судским споровима, као и о прђијама њихових жена, кћерки и сестара. Захваљујући тим подацима, сазнајемо какви су били њихово имовно стање и друштвени положај.²

Из расположивих докумената слиједи да су у Херцег-Новом у XVIII вијеку стално постојали и радили: столари, зидари, пенари, пушкари, ковачи, месари, бријачи, калафати. Од занатских дјелатности које припадају предмету нашег интересовања, а чији рад се заснивао на изради текстилија и одјевних предмета, као и накита, у граду и његовом предграђу биле су заступљене сљедеће занатлије: штављачи коже, ткачи, мастионичари, крзнари, кројачи, обућари, папучари, чизмари и златари. У оквиру свих тих занатских дјелатности златари су заузимали најзначајније мјесто, како по

1 Ђ. Петровић, „Херцегновски златари у XVIII веку“, Бока 15–16, Херцег Нови 1984, 8.

2 Ђ. Петровић, н. дј., 8.

броју тако и по умјећу израде производа. Они су у привредном и друштвеном животу града стицали и заузимали видно мјесто.³ Овога пута о њима износимо само најосновније податке, јер су они већ били предмет посебног интересовања.⁴

Занатским дјелатностима су се бавиле обје категорије становника у Херцег-Новом: домаћа популација и италијански досељеници. Сем тога, било је и занатлија у војној служби, који су радили за потребе војске стациониране у граду, али и за грађанство.⁵

Поред професионалних занатлија, потребе становништва подмиривала је и дјелатност у кућној радиности, поготово код новодосељених становника. Она је понекад попримала и вид полупрофесионалности. Тако је знатан дио потреба домаћег становништва задовољаван у самом кругу породице. Жене су преле и ткале у својим кућама, а било је и професионалних преља. Оне су затим шиле „бјанкарију“ – рубље и постељину и остало, за своје укућане, а понекад и за друге.⁶ Врло је вјероватно да су саме шиле и понеки дио традицијског костима, који је израђиван од тканина домаће производње. Све што је недостајало и што није могло бити подмирено производима постојећег занатства и домаћом радиношћу, увозило се и продавало у бројним трговачким радњама.

Штављачи коже

У херцегновском крају, посебно у загорским насељима, било је развијено сточарство, поготово тзв. „ситног зуба“. Коже оваца, коза, јагањаца, говеда, брава служиле су не само за задовољавање потреба становништва већ и за извоз. Поред поменутих, извозиле су се и медвјеђе, јеленске, па чак и коже дивљих мачака.⁷ Истовремено, кожа се и увозила. Мујо Комина из Улциња водио је 1747. године судски спор са патруном Илијом Падровићем из Херцег-Новога зато што му није исплатио 40 цекина за предате говеђе коже.⁸ Исте године извјесни Глигор из Херцег-Новог примио је од патрона Матије пок. Луке Мариновића и његових компаноња 200 комада овчијих кожа.⁹

3 Ђ. Петровић, н. дј., 14.

4 Архив Херцег-Новог (даље: АХ), Политичко управни млетачки архив (даље: ПУМА), фасцикла (даље: ф), 123, 25.

5 Ђ. Петровић, н. дј., 11.

6 Ђ. Петровић, н. дј., 11.

7 Г. Станојевић, „Грађа за привредну историју Боне Которске у XVIII вијек“, Историјски институт, посебан отисак, Београд 1977, 78–79.

8 ПУМА, ф. 162, 12–33.

9 ПУМА, ф. 63, 18.

Поред коже стоне, у оптицају су биле и лисичије и медвјеђе коже. Тако су 1721. године издате бројне дозволе за увоз и извоз – поред уља, вуне, дувана, конца, кавијара – и за медвјеђе коже.¹⁰

За увоз кожа, као и за извоз, млетачке власти су издавале посебне дозволе. Саво Цвијетковић, из познате породице штављача кожа из Баошића, више пута се обраћао херцеговској канцеларији да му омогући увоз кожа.¹¹ Сачувана је једна таква дозвола издата 1794. године.¹²

Штављачи су се снабдијевали кожама углавном код власника стоне и месара.¹³ Они су били дужни да снабдијевају тржиште потребним кожама. Млетачка управа је 1754. године наредила месарима из Пода: Николи Тушупу, Лазару Матковићу, Ристу Зотовићу, Миладину и Трипку Тушупу, да морају подмирити потребе града у брављим и овчијим кожама.¹⁴

Изгледа да су месари још неуштављене коже похрањивали у магацинима у граду, што је изазивало негодовање сусједа. То слиједи из пријаве коју је 1783. године поднио Антун Полацхета, крчмар. Он се жалио властима да се из магацина Андрије Сењаковића, који је држао у закуп Крсто Тушуп, шири смрад, јер се у магацину налазе коже.¹⁵

Штавионице кожа нијесу смјеле бити лоциране у граду. Уколико су се налазиле у близини насеља, морале су да задовоље основне санитарске мјере, јер су загађивале околину.¹⁶ По свему судећи, њих је било у Топли.¹⁷ Једна се налазила у Баошићима и њу су посједовали у посљедњим деценијама XVIII вијена браћа Цвијетковић, Никола и Лазар. Никола је становао у Котору, гдје се бавио и трговином. Поред осталог, куповао је и руј, који је био потребан у кожарству, а који је магацинирао у своја два магацина, која су се налазила код врата Гурдића у Котору. Руј је искључиво набављао из „оближњих турских крајева“, а у Котор су га доносили Црногорци из пограничних крајева и остављали га испред градских врата.¹⁸

Штављењем коже бавили су се православци, католици, као и досељени Албанци. Ђорђе Прења, Петар и браћа Албанез, Јован Бронза из Херцег-Новог добили су 1720. године дозволу да се баве штављењем

10 ПУМА, ф. 75, 186–187.

11 ПУМА, књ. 111, 9.

12 ПУМА, књ. 96, 8.

13 ПУМА, ф. 123, 24.

14 ПУМА, ф. 220, 62.

15 ПУМА, књ. 119, 2–3.

16 ПУМА, ф. 70, 438.

17 ПУМА, ф. 270, 103–106.

18 М. Милошевић, „Прилози за историју занатства у Котору“, Историјски записи 1, Цетиње 1956, 93–95.

19 ПУМА, ф. 70, 438.

коже. Већ су 1724. године радили и Стијепан Косић и његов син Симо²⁰, а 1762. године помиње се и Никола Вучуровић²¹ као и један од већ наведених Цвијетковића. Наиме, Саво Цвијетковић из Баошића је током 1779. године у два наврата доносио у Херцег-Нови, за потребе становника, штављене коже.²²

За професионално бављење штављењем кожа било је потребно да се добије дозвола за рад. На захтјев провидура Херцег-Новог администрација Топљанске комунитади је 1782. године пописала штављаче коже на своје територије. Тада су радили: Вуко Ђетковић, Симо Перишин из Пода, Мијо Вучуров, Александар Косић и Никола Туринко из Топле. Приликом пописа они су изјавили да немају дозволе за рад, али да они обављају штављење коже од доласка Млечана у овај крај и да до сада нијесу учинили никакву штету.²³

Ткачи

О ткачима—занатлијама скоро да нема вијести у херцеговским архивалијама. Изричито се наводи само Андрија Петраци, ткач којему је 1731. године наређено да врати вуну коју је добио од Марије Аванци из Херцег-Новог, а од које је требало да истка покривач.²⁴

Могуће је да је неку врсту ткачнице посједовао и капетан Јован Вуиновић из Топле, коме је 1740. године дозвољено да натовари на свој брод 27 вунених бијелих склавина²⁵ које је сам начинио.²⁶

Помањкање ткача у Херцег-Новом требало би можда тражити у развијеној ткачкој домаћој радности, с једне, и могућностима набавке разних врста тканина у трговачким радњама у граду, с друге стране. „Нови поданици“ су углавном своје потребе за једноставнијим вуненим и платненим текстилијама задовољавали домаћом производњом. Као што је већ наведено, жене су преле и ткале у својим кућама²⁷, а било је професионалних преља које су постојале још и крајем XVIII вијена.²⁸ Штавише, и жене из богатијих породица па и супруге угледних златара бавиле су се предењем и ткањем.²⁹

20 ПУМА, ф. 78, 71.

21 ПУМА, ф. 20, 46.

22 ПУМА, књ. 111, 9.

23 ПУМА, ф. 270, 103–106.

24 ПУМА, ф. 103, 216.

25 Ђ. Петровић, Склавина, Гласник Етнографског музеја 50, Београд, 1986, 13–40.

26 ПУМА, књ. 97, 33.

27 ПУМА, ф. 330, 1.

28 Ђ. Петровић, Херцеговски златари, 100.

29 Ђ. Петровић, н. дј., 79.

Међу тим ткаљама, које су радиле за подмирење потреба чланова својих породица, а понекад и за друге, било је по свему судећи и професионалних ткаља, које су радиле и по поруџбини. Једна од њих је била Андриана Маери, жена Вуина Мииловића из Топле. У попису њене имовине налазе се и двије стативе: „1 Стативе за ткат постав“ које су процијене, док друге нијесу јер и нијесу биле њено власништво. Приликом пописа њене прђије пописане су и: „2 струке лана и то не стимасмо зашто је туђе за фатигати“ (урадити). Исто је поступљено и са материјалом који је био у изради. Из овога произлази да се Андријана још и као дјевојка бавила ткањем за потребе наручиоца.³⁰

Ваљавичари

У занате који су били у служби одијевања спадали су и ваљавичарски. Ваљавичари су у својим млиновима—ваљавицама ступали углавном сукно, претежно домаће производње. О њима такође има врло мало података у списима херцегновског архива, али и ово мало је драгоцјено. По свему судећи, ваљавице су се налазиле само у селу Мојдежу. Још 1936. године, приликом пописа воденица, нађена је у том селу и једна ваљавица, сва у рушевинама, а која је била власништво четири члана породице Радунчић.³¹ Није извјесно да ли је ријеч о истој ваљавици која је 1783. године била својина Јоване, супруге пок. Јефта Вујовића из Мојдежа, и Јова Вујовића из истог села. У сваком случају, ваљавица породице Вујовић је наведене године још увијек радила када је Јована свој четврти дио продала Јову.³²

Према расположивим документима, слиједи да је у Мојдежу имао ваљавицу и Крсто, син пок. Сава Миловића. Он је у новембру 1799. године продао Илији, сину пок. Јефта Ломбардића из Топле, ваљак за ваљање сукна, и то за 20 аустријских талијера.³³ Из ове вијести слиједи да је могуће да је Илија Ломбардић основао на самом освиту XIX вијека ваљавицу у Топлој. Ако је то тако, онда би то указивало да су нарасле потребе за ступаним вуненим тканинама.

Мастионичари

И занат мастионичара—бојадисара био је заступљен у Херцег-Новом, али само једном радњом, како произлази из расположивих докумената. Позната је радионица—тинторија, власништво Марије, супруге Петра

30 ПУМА, ф. 148, 124—133.

31 Још 1704. године ова ваљавица је била у власништву породице Радунчић. М. Црнић, Ишчезава још једно занимање — млинарство, Бока 4, Херцег Нови, 1972., 183.

32 ПУМА, ф. 272, 189—190.

33 АХ, Прва Аустријска управа, (даље, ПАУ), ф. 4, 9—11.

Лучина из Шибеника, а која је радила у другој половини XVIII вијека.³⁴ Она се налазила у Топлој, на локалитету који се звао Тинторија³⁵, па је дозвољено претпоставити да су ту радили мастионичари и прије и после Марије Лучине.

Према расположивим вијестима о Марији мастионичарки слиједи да њено понашање није било увијек у складу са владајућим нормама у постојећем друштву. Управа Топалске комунитације је затражила 1780. године да се Марија протјера због недоличног понашања.³⁶ Међутим, изгледа да није уважен овај захтјев, јер се Марија и даље бавила својим умјећем – наводи се у тој функцији 1785. године. Тада јој је капетан Јован Лазовић тражио да му врати и положи у суд комад раше коју јој је дао да обоји.³⁷

Може се претпоставити да постојање само једне бојадисарске радње у Херцег-Новом било довољно за ондашње потребе града и његовог подручја, а врло вјероватно је да су се тканине бојиле и по кућама природним бојама.

Крзнари

На основу два судска позива из 1742. и 1776. године сазнајемо да су у Херцег-Новом радила два крзнара. О њиховој дјелатности на основу нама познатих података не можемо да говоримо. Наиме, Продан Ђиосовић, крзнар, био је дужан да врати Воину Милојевићу једну малу склавину или да плати глобу, од 25 дуката³⁸, а Марија, жена пок. Николе Миланкова крзнара са Јокмегдана³⁹, водила је грађанску парницу са Јердом уд. капетана Јова Жарковића⁴⁰.

Врло је вјероватно да је у граду радило током XVIII вијека више занатлија ове струке. Међутим, до сада нама позната грађа не даје поближе податке о овој дјелатности, иако са сигурношћу сматрамо да су ове занатлије подмиривале основне потребе грађанства за израдом крзнених одјевних предмета. У то вријеме женском грађанском костиму припадао је *manizza-muf* који је штитио од хладноће, а израђивао се од крзна. Мушки огртач *zamberluso* постављен је крзном. То наводи на претпоставку да су те дјелове одјеће новски крзнати XVIII вијека у својим радионицама израђивали и оправљали.

34 ПУМА, ф. 323, 411–417.

35 Јеролим Касина из Херцег Новог продао је Јовану Николе Мандића из Топле некретнине на локалитету „Тинторија“ у Топлој 1808. године. АХ, ПАУ, ф. 11, 76–77.

36 ПУМА, ф. 323, 411–417.

37 ПУМА, књ. 119, 136–137.

38 ПУМА, књ. 98, 26.

39 Локалитет у непосредној близини тврђаве Канли куле. Назив који је још увијек у употреби.

40 ПУМА, књ. 108, 32.

Кројачи

Занатом кројача у XVIII вијеку у херцеговском крају бавили су се подједнако становници домаће популације као и италијански досељеници. Ова занатска дјелатност имала је значајније мјесто у привредном животу града у односу на претходно наведене дјелатности.

Слиједећи расположиве документе, постојала је разлика између кројача и терзија, а у контексту начина одјевања житеља града и његовог подручја. Према архивским записима, у XVIII вијеку радило је у граду више кројача у двоје терзија.

Први помен кројача у овом крају је на самом почетку XVIII вијена, а односи се на трговца и кројача Милутина Нинковића, који је властима јавио да постоје турске страже које физички спречавају силазак у Херцег-Нови.⁴¹

Јово Терзић, кројач из Топле⁴², био је јемац Сима и Перише Терзића из Мокрина који су водили парницу са харамбашом Марком Драшковићем такође из Мокрина 1725. године. Спор је вођен због неких некретнина.⁴³

На основу потврде хирурга из 1726. године о повреди главе, коју је задобио Никола Башић, кројач из Херцег-Новога, од стране више лица, сазнајемо да је двадесетих година XVIII вијека у овом граду радио и поминути кројач.⁴⁴

Спасоје Радунчић из Мојдежа 1761. године тражио је, да би осигурао повраћај свога дуга, запљену једне раше која се налазила код „народника“ – мајстора народних одијела Менеге, а била је власништво његовог дужника Илије Ђуковића из Баошића.⁴⁵

Средином XVIII вијена у граду је радио кројач Симо Павковић⁴⁶, који је израђивао народна одијела. На молбу Глигора Ломбардића из Топле затражено је 1755. године од Сима Павковића да преда доламу која је била власништво Анта Зубца из Кумбора, а на име дуга од 35 лира.⁴⁸

41 М. Милошевић, Прилози проблематици копнене трговине послје освајања Херцег Новога и околине од Турака 1687. године, Бока 2, Херцег Нови 1970., 107.

42 Терзићи су новодосељеници који су се најприје населили у Мокринама гдје их и данас има. прим. аутора.

43 ПУМА, ф. 83, 3.

44 ПУМА, ф. 66, 199.

45 М. Црнић, „Једно насеље херцеговске општине у XVIII вијеку – Мојдеж по документима Архива Херцег-Новог“, Бока 10, Херцег-Нови 1978., 59.

46 ПУМА, ф. 258, 14.

47 Павковићи су били позната породица трговаца и поморача из села Поди, која је изумрла седамдесетих година овога вијена. Капетан Александар Павковић био је у XIX вијеку дуго начелник херцеговске општине и сав свој иметак оставио је за школовање обдарених младића из Пода у високим школама, као и за прђије сиромашним дјевојкама из истог села. АХ, Збирка, лични фонд Александра Леса Павковића (тестамент).

48 ПУМА, ф. 258, 14.

Фрањо Рањина из Дубровника 1756. године заступао је Матију Orezzi, кројача са Топле, и његове сестре у њиховим пословима.⁴⁹

Кројач Зорзи Риналди из Херцег-Новог, осамдесетих година XVIII вијека, имао је више финансијских потешкоћа. Тако је трговцу Доменину Уголини дуговао 342 лире.⁵⁰ Исте 1780. године Андриа Ландо из Котора водио је грађански спор против кројача Риналди због дуга у износу од 147 лира⁵¹. Наредне године од судских власти одређен је Доменино Мингони да прати ликвидирање дугова поменутог кројача. Од потраживања дугова једино је одустао Андриа Регио 1781. године.⁵² У писму писаном у Херцег-Новом 8. јула 1782. године непознатој екселенцији о неморалном понашању кројача Зорзи настањеног у граду, па се моли да наговори кројача да се врати својој жени на Крф, да би са њом живио у хришћанском браку.⁵³

Изнесени подаци указују да је у Херцег-Новом радило четири кројача и двоје терзија, што не значи да је то дефинитиван број. Може се претпоставити да су дјелови традиционалног костима шивени и по кућама, што би се уклапало у стил живота „нових поданика“, како нам га приказују документима.

Обућари

Потребу за обућом становници Херцег-Новог у XVIII вијеку задовољавали су код папучара, опанчара и чизмара. Међу занатима који се сада налазе у жижи нашег интересовања највише је било израђивача обуће. Током XVIII вијека у граду је радило осам папучара, један чизмар, један ципелар и два опанчара. Та релативна бројност сугерише да се обућа није правила у кућама, те да се већи дио потреба за њом подмиривао куповином у занатским радњама. Могуће да је било и увоза „модерне“ обуће из Италије.

Породицу Цота већ од 1712. године у документима налазимо као занатлије папучаре. На основу тужбе Кате Пиринаци против Лазара „Папуција“ сина му Стијепана Цота подигнута 1712. године због тјелесних повреда сазнајемо да су Стојан и син му Лазар били папучари, а вјероватно и син Стјепан, односно Стојанов унук.⁵⁴ Наредне године наилазимо поново на Лазара Папуцију који је тражио повраћај неких предмета од мај-

49 ПУМА, ф. 194, 15.

50 ПУМА, књ. 111, 32.

51 ПУМА, књ. 113, 9.

52 ПУМА, књ. 111, 65.

53 На основу података о кројачу Зорзу Риналди који је био веома задужен у истом времену када је и писано ово писмо можемо сматрати да се ради о истој особи. ПУМА, ф. 270, 78.

54 ПУМА, ф. 41, 44–47.

стора Миха Ковача.⁵⁵ У исто вријеме у граду ради и Ловро Папуциа. Он такође моли повраћај предмета који су се налазили код мајстора Миха Ковача.⁵⁶

Из Попова поља те године се доселио у околину Херцег-Новог Никола Вуков, по занимању папучар, који се бавио и трговином.⁵⁷

Занатом папучара 1717. године бавили су се Иван Папучар и Вуко Стриданов. Иван је продао Вуку украдено гвожђе за ципеле – калуп (*ferro da scarpe*) које је било својина Ивана Рашковића.⁵⁸

У граду је 1738. године радио и Стева Зупковић, израђивач папуча (фа ил Папузер) против којег је Топалска комунизад подигла тужбу ради непоштовања прописа приликом куповине кукуруза и што је био веома дрзак и вријеђао представнике власти.⁵⁹

Раде Радосављевић „*fa il rapuser*“ из града продао је 1758. године Петру Бјеладиновићу из Топле неке некретнине у Мељинама.⁶⁰

За потребе војске у граду су радили и војни обућари. Нама је познат војник Картели, који је пружао услуге и грађанима. Тако је Никола Вучуров тражио 1738. године од њега да му врати неке предмете, а за које му је у залог дао једно одијело од броната (*vesta di brocadello*).⁶¹

Никола Петров чизмар (*stivallaro*) из Херцег-Новог 1744. године оженио се Деспом сестром Луке Петрова Чурђић, који је сестри дао богату прђију.⁶²

Млетачке власти су водиле контролу и преглед мјера код трговаца и занатлија. Тако су средином 1768. године властима поднијели своје мјере на контролу трговац и опанчар Гаврило Косић и опанчари Томо Квекић и Гаврило Балтић.⁶³

Многи су се израђивачи обуће, било папуча, чизама или опанака, поред продаје својих производа бавили и трговином друге робе. Зарада од занатске дјелатности није пружала знатну добит као што је пружала трговина.

Већ смо нагласили да је сеоско становништво потребе за занатским производима задовољавало у својој средини. То сазнајемо и на основу списка дућана мјешовите робе и опанака, у херцегновској општини на почетку XIX вијена. У селима Мојдежу, Ратишевини, Сушћепану, По-

55 ПУМА, ф. 44, 94.

56 ПУМА, ф. 44, 94.

57 М. Милошевић, „Прилози проблематици копнене трговине“, 107.

58 ПУМА, ф. 53, 40.

59 ПУМА, ф. 130, 18.

60 ПУМА, ф. 200, 35.

61 ПУМА, ф. 123, 25.

62 ПУМА, књ. 99, 35–38.

63 ПУМА, књ. 86, 3–7.

дима, Кутима, Жлијибима, Сасовићима и Кумбору нема опанчара. У селу Мокринама продавци опанача су били: Тодор Гојковић и Илија Терзић; у Крушевицама: Јово и Лука пок. Тањевића, док је у истом селу записан као папучар Јово Ђиушић; у Каменој Раде и Лука Матков Радовић и Ђуро пок. Димитрија Мишковић. Овдје је ријеч о израђивачима опанача који су сасвим природно своје производе сами продавали. Списак је неуредно урађен, па су вјероватно изостављена или изгубљена имена власника дућана за Ђеновиће, Баошиће, Бијелу, Топлу и сам град.⁶⁴

Златари

У оквиру постојећих занатских дјелатности, у Херцег-Новом у XVIII вијеку, златарство је заузимало веома важно мјесто. Познато је да је од 1690. па до 1797. године у овом крају радило 25 златара: Никола Убљанин, Илија Јовановић Телембака, Стоја Радић-Кушевић, Комнен Симовић, Петар Ивановић, Петар Гојковић, Цвијетко Гојковић, Андрија Телембака, Петар Кујунџија, Никола Јововић, Јово Аврамовић (Абрамовић), Ђорђе Радић Кушевић, Матија-Мато Милутиновић Телембака, Франо пок. Матије, Саво Дуковић, Марко Горакућа, Глигор Поповић, Саво Јововић, Андрија Јововић, Лазар Иванковић, Јефто Јововић, Јоко Иванковић, Лука Јелић, Константин Веруша и златар Тодор.

Ови златари израђивали су, поред црквених утвара, накита и украса на оружју и употребне и украсне и кулне предмете који су припадали кућном инвентару. Златари су припадали имућном слоју грађанства и махом су припадали „новим поданицима“. Посједовали су богату имовину у кућама, земљи, виноградима, радњама и готовини. Златарски занат преносио се са оца на сина, што свједочи да је златарство у релевантном периоду у херцеговском крају било веома уносан посао.

Најљепша сачувана златарска дјела златара Сојана и Ђорђа Радића Кушевића и Илије Јовановића Телембака су петохљебнице, крстови, панагије и окови јеванђеља. Удаваче херцеговског краја у својим прђијама имале су драгоцјени накит који су израђивали поменути златари.

Занатство уопште у Херцег-Новоме у XVIII вијека, како нам пружају податке коришћена документа, није имало значајније мјесто у привредном животу овога града. То се посебно односи на занатске дјелатности које су и биле предмет нашег интересовања, а то су: производња сировина као и израда предмета за одијевање.

Узрок овој сигурно је и чињеница да се трговином долазило до лакше и брже зараде. Непостојање занатских удружења довољно говори о томе да занатска дјелатност није била организована.

64 АХ, Француска управа (даље: ФУ), ф. 10, 568-572.

Крајем XVIII вијека, односно по попису урађеном 1780. године на терену Комунилади топаљске (осим Бијеле и Јошице), радила су 174 занатлије. Они су дјеловали: у Топлој 40 занатлија, у Подима 30, Требесину—Сушћепану 20, а у Мојдежу и Ратишевини по 15, у Каменом 12, у Нутима—Ластви 10, а у Миочевићима, Ђеновићима и Мокринама по 8, у Баошићима 5 и Сасовићима 3. Попис нам не даје податке о томе којом су се занатском дјелатношћу бавиле ове занатлије, јер се у документу наводи „мајстор од сваког заната“ или „мештар од сваког заната“. ⁶⁶ Мештар од сваког заната наводи на закључак да овдје није ријеч о специјализованим занатлијама, већ о вјештим појединцима у селима херцегновског краја који су били вични занатским пословима. Ова тврдња не би требало да се односи на Топлу, због познатих података о занимањима становништва овога насеља. Тај податак још једном потврђује добро нам познату чињеницу да је сеоско становништво своје потребе за занатским производима, поред домаће радиности, задовољавало у својој средини, и то посредством сеоских занатлија који су своје мјештане снабдијевали потребним производима. Свакако да би сазнање о врстама ових занатских дјелатности омогућило да јасније и потпуније сагледамо развој занатске дјелатности чији су производи били у служби одијевања у релевантном периоду у Херцег-Новом и његовом залеђу.

Поред директних података о занатлијама појединачних и одређених заната, појединачне вијести могу се дознати и из тридесетак сачуваних млетачких прогласа који су се односили на све привредне дјелатности у граду у XVIII вијеку. Они су у исто вријеме и потврда да се Венеција трудила да строго контролише привредни и економски живот у својим провинцијама, а ради властитих интереса. Многи од ових прогласа—наредби односе се не само на занате већ и на права увоза или извоза извјесних роба. На основу њих могуће је потврдити познату чињеницу да је трговина заузимала најзначајније мјесто у животу града и његових становника. Први такав проглас млетачких власти је из 1729. године. Он се састојао из 17 тачака, међу којима су означене и дужности трговаца и занатлија. ⁶⁷

У слиједу времена издаване су и друге наредбе: Марин Витури, провидур Херцег-Новога, издао је наредбу 1748. године која је садржала 21 тачку, а односила се на одредбе јавног реда и поретка, обавезе занатлија и трговаца. ⁶⁸

65 Ђ. Петровић, н. дј., 7–103.

66 Ђ. Миловић, „Подаци о популацији неким занимањима, сточарству, наоружању и друго за подручје Комунилади топаљске (изузев Бијеле и Јошица) из године 1780.“ Историјски записи 2, Цетиње, 1956., 290–295.

67 ПУМА, ф. 103, 72–74.

68 ПУМА, ф. 178, 2–4.

Прогласом ректора и провидура Котора Франческа Дандоло, који је прослијеђен у Херцег-Нови 1793. године, садржано је десет поглавља, и то о јавном реду и поретку, као и о дужностима занатлија, трговаца и службених лица.⁶⁹

Магистрат у Венецији је 1780. године издао проглас који се односио на цијелу територију млетачке републике, којим се забрањивало вршење било каквог за оне који раде у име државе, а нијесу постављени од ње без претходног одобрења и овлашћења од надлежног магистрата. Било је наглашено да ће прекршитељи бити строго кажњени, а пријавитељи награђени. Пријаве су се могле достављати у кутијама које су се налазиле испред улаза у судницу.⁷⁰

Млетачка управа је такође строго водила рачуна о увозу сировина, па је такве прогласе слала у све своје провинције. У трајању од шест мјесеци, почев од 15. октобра 1773. године магистрат у Венецији издао је забрану о увозу чешљане длаке—ангоре и камиље длаке која би се имала користити за ткање из разлога што су у то вријеме фабрике у Падови и Венецији обављале ту производњу.⁷¹ Наредне 1774. године такође је издат проглас о забрани увоза и извоза чешљане ангоре и длаке од камиле.⁷²

Власти су контролисале и продају текстилија у трговинама. Ванредни провидур Котора је 25. априла 1772. године доставио проглас у Херцег-Нови да се забрањује становницима и њиховим домаћим и трговачким представницима продају на мало „кратке“ мануфактурне робе, стране производње као што су: чарапе, марамнице, кецеље, памучне тканине, конач и бумбажина. У случају не придржавања слиједила је адекватна казна.⁷³

Да је трговина имала примат над занатима указују и сљедећи примјери. Никола Вукоје поријеклом из Попова Поља у зиму 1714. године доселио се у Херцег-Нови, по занимању је био папучар, али се бавио и трговином.⁷⁴ Поред Николе Вукова и многе друге занатлије су се бавиле с продајом својих производа или трговином дргих врта роба. Тако је против Стефана Зупковића 1738. године, Топаљска комунитад подигла оптужбу због непридржавања прописа приликом куповине кукуруза, а поред тога поменути папучар је био веома дрзак и вријеђао је представнике власти.⁷⁵ Опанчар Гаврило Косић бавио се и трговином, па је 1768. године млетачким властима морао поднијети св мјере које су се налазиле у његовој радњи, а ради њихове контроле.⁷⁶

69 ПУМА, ф. 307, 1–4.

70 ПУМА, ф. 339, 30.

71 ПУМА, ф. 339, 20.

72 ПУМА, ф. 248, 87.

73 ПУМА, ф. 323, 79.

74 М. Милошевић, „Прилози проблематици копнене трговине“, 107.

75 ПУМА, ф. 130, 18.

76 ПУМА, књ. 86, 2–7.

Многе занатске дјелатности наводе се у веома незнатном броју. Један од разлога је и сама природа докумената, што је већ истицано, као и развијена трговачка дјелатност. Поред тога, градско је становништво своје потребе за одијевањем задовољавало куповином готових производа у бројним дућанима мануфактурне робе, док су поморци својим женама, мајкама и сестрама, са својих путовања доносили и поједине одјевне предмете, који су били веома модерни. Разлог за слабу развијеност заната је свакако и то што је сеоско становништво само израђивало већину одјевних предмета, и то од стварања сировинске основе па до готових производа.

Од занатских дјелатности које су предмет нашег интересовања најбројније су занатлије које су се бавиле штављењем коже. Готово сви штављачи херцегновског краја у XVIII вијеку су били становници домаће популације. Бављење овим занатом имало је више погодности. Прије свега лако се долазило до сировина из херцегновског залеђа, као и путем развијене копнене трговине са старим завичајем досељеног становништва домаће популације. Обрађене коже служиле су домаћим занатлијама, а многе су и извожене преко новске скеле.

Занатом кројача у континуитету кроз цијели XVIII вијек бавило се више лица која су припадала становницима обје популације. Њихова занатска дјелатност је имала видније мјесто у односу на друге занатске струке, а из судских списа се да примјетити да су извјесни кројачи били промјенљивог материјалног стања.

Развијена увозна трговина текстилом, као и његова израда по кућама, утицали су на готово минималан број ткачица и бојадисарских радњи. Ове занатске дјелатности као и занатлије ове струке у херцегновском крају радили су без неког знатнијег броја и континуитета.

Опанчари, папучари, обућари и чизмари својим производима задовољавали су потребе житеља града и околине. Већина њих је припадала становницима домаће популације, поред занатлија италијанског поријекла који су израђивали и оправљали обућу за војску.

Обрађивањем занатства у цјелини добила би се цјеловита слика о овој врсти привредне дјелатности у херцегновском крају у XVIII вијеку. Неопходност даљих истраживања се намеће из разлога што поред наведених занатских дјелатности у овом крају у релевантном времену радили су и: столари, зидари, пушчари, пекари, месари, калафате, бријачи, а да се обрадити и бројне трговачке и угоститељске радње. Тек након обједињавања и сагледавања цјелокупне слике занатства дошло би се до закључка о значају и развоју ове дјелатности и њеном утицају у привредном животу Херцег-Новога у XVIII вијеку.